

ƏLƏKBƏR QASIMOV

AMEA Naxçıvan Bölməsi

E-mail: elekberqasimov@mail.ru

NAXÇIVAN TEATRININ BAŞ REJİSSORLARI

Maqalədə 135 yaşlı Naxçıvan Teatrında son 95 il ərzində baş rejissor kimi fəaliyyət göstərmiş səxslərdən söhbət açılır. Həmçinin onların yaradıcılığı, quruluş verdikləri tamaşalar, eləcə də Naxçıvan Teatrına verdikləri töhfələr araşdırılır. Burada daha səmərəli teatrda fəaliyyətlə yanaşı muxtar respublika qarşısında xidmətləri də işıqlandırılır. Sonda Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrında bu gün baş rejissorun olmaması aktual bir problem kimi diqqətə çatdırılır.

Açar sözlər: Naxçıvan Teatrı, baş rejissor, sənə, tamaşa, aktyor.

1883-cü ilin əvvəllərində, Naxçıvanda Eynəli bəy Sultanov başda olmaqla müasir ruhlu, demokratik əhval-ruhiyyəli müəllimlərdən ibarət "Müsləman İncəsənət və Dram Cəmiyyəti" yaradıldı. Məqsəd cəmiyyət üzvlərinin iştirakı ilə Naxçıvanda Azərbaycan dilində teatr tamaşaları hazırlayb göstərmək idi.

"Beləliklə, cəmiyyətin üzvləri böyük həvəslə, E.Sultanovun rəhbərliyi altında M.F.Axundovun "Müsyö Jordan və dərviş Məstəlişah" komediyasının məşqlərinə başlayırlar. Tamaşanı Novruz bayramı günlərində göstərmək qərarə alınr. "Azərbaycan teatrının salnaməsi" kitabının birinci cildində "1883-cü il" bölməsi belə başlayır: "11 mart Naxçıvan. Hacı Nəcəf Zeynalovun evində Eynəli Sultanovun idarəsi altında "Müsyö Jordan və Məstəlişah" oynanmışdır" [5, s. 15]. Buradan belə bir nəticə hasil olur ki, Naxçıvan Teatrının ilk baş rejissoru elə onun banisi Eynəli bəy Sultanovdur.

Tədqiqatdan belə məlum olur ki, həmin tarixdə "Müsləman İncəsənət və Dram Cəmiyyəti" Azərbaycan Milli Teatrının yaranmasının 10 illiyini böyük təntənə ilə qeyd etmək üçün Hacı Nəcəf Zeynalovun evini münasib birlərk burada uyubley gecəsi keçirmiş, Azərbaycanda milli, professional teatr sənətinin yaranması və inkişafı barədə çıxışlar olmuş və sonda cəmiyyət üzvlərinin hazırladığı "Müsyö Jordan və dərviş Məstəlişah" tamaşası Naxçıvanda ilk dəfə olaraq nümayiş etdirilmişdir. Həmin tarixdən də Naxçıvan Teatrının yaranması günü Azərbaycan teatr tarixinin salnaməsinə yazılır.

"Demək olar ki, 1883-1890-cı illər arasında Naxçıvan şəhərində hər il 3-4 dəfə müxtəlif tamaşalar hazırlanaraq nümayiş etdirilmişdir. 1894-cü ildən başlayaraq gənc Cəlil Məmmədquluzadə və Məmmədtağı Sidiqi Naxçıvanda vaxtaşırı teatr tamaşalarının hazırlanub göstərilməsinə təşəbbüskar və təşkilatçı kimi böyük əmək sərf etmişlər.

1890-cı ildən 1905-ci ilədək olan dövrdə Naxçıvan Teatrının repertuarı əsasən M.F.Axundovun "Müsyö Jordan və dərviş Məstəlişah", "Hacı Qara", "Molla İbrahimxəlil - kimyaqar", "Lankaran xanı vəzirinin sərgüzəşti" komediyaları, E.Sultanovun "Tatarıka", C.Məmmədquluzadənin "Çay dəstgahı" pyesləri, Ə.Haqverdiyevin "Dağın tifaq" faciəsi, V.Mədətovun "Gözə görünməyən sal" və müəllifləri naməlum olan "Kəl döyüşü", "Usulicədid" adlı vödevillərdən ibarət olmuşdur.

"1907-ci il dekabr ayının 31-də Naxçıvan Şəhər Məktəbində A.Puşkinin qətlə yetirilməsinin 70 illiyi ilə əlaqədar keçirilən toplantıda N.Çoçqlun "Ölü canlar" əsəri səhnələşdirilərək tamaşaya qoyulur. Bu tamaşanın rejissoru o zaman teatr sənətinə ciddi maraq göstərən və Naxçıvanda teatr sənətinin formalaşmasında xüsusi xidmətləri olan Bəylik xan (Nəzərli xan) Naxçıvanski idi. Rus dilində oynanılan bu tamaşada Çiçkov rolunu ilk dəfə, aktyor kimi, səhnəyə qədəm qoyan Rzaqulu Təhmasibbəyov – Rza Təhmasib ifa etmişdir.

Yeri gəlmişkən, qeyd edim ki, istedadlı bir aktyor kimi şöhrət qazanmış Bəylik xan Naxçıvanski 1904-1916-cı illərdə Naxçıvan Teatrının aparıcı rejissoru kimi fəaliyyət göstərmişdir. Məhz onun rəhbərliyi altında Naxçıvan Teatrı 1910-cu ildən yeni bir inkişaf mərhələsinə qədəm qoydu. Bu dövrdə teatrdə Rza Təhmasib, Əli Xəlilov, Həsən Səfərlı... kimi istedadlı gənclər fəaliyyət göstərirdilər" [5, s. 20].

Birinci Dünya Müharibəsinin başlanması ilə 1914-1916-cı illərdə Naxçıvan Teatrının repertuarını əsasən müharibə əleyhinə pyeslər, səhnələşdirilmiş irihəcmli şeirlər və başqa səhnəciklər təşkil etmişdir. Bu dövrdə Naxçıvanda fəaliyyət göstərən "Rus-tatar Məktəbi"nin adı dəyişdirilərək "Rüsiyyə Məktəbi" adlandırılır. Məktəbin direktoru Xəliləğa Haclarovun və rejissor Rza Təhmasibin təşəbbüsü, eləcə də məktəbin müəllimləri Əliqulu Qəmkişar, Şeyx Məhəmməd Rəsizadə (Hüseyn Cavidin böyük qardaşı), Həsən Səfərlı və Əli Xəlilovun böyük səylərlə 1917-ci il aprel ayının 20-də (müasir təqvimlə mayın 2-də) "Rüsiyyə Məktəbi"nin nəzdində "El güzgüsü" adlı dram cəmiyyəti təşkil olunur. Naxçıvan Teatrı həmin tarixdən bu adla fəaliyyətini davam etdirərək yeni bir mərhələyə qədəm qoyur.

Azərbaycan SSR xalq artisti, SSRİ Dövlət mükafatı laureatı, professor Rza Təhmasib Naxçıvan Teatrının formalaşması və təşəkkül tapmasında xüsusi xidmətləri olan səhnəkarlardandır. Əsasən 1910-1918-ci illər arasında onun səmərəli rejissorluq və aktyorluq fəaliyyəti nəticəsində teatrın repertuarı maraqlı tamaşalarla zənginləşmiş və burağa gənc istedadların axını vüsat almışdır. Milli teatr tariximizdə C.Məmmədquluzadənin "Ölülər" tragikomediyasına ilk dəfə səhnə həyatı Naxçıvan Teatrında, 1915-ci ilin avqustunda, məhz R.Təhmasibin quruluşunda verilmişdir. Tamaşanın rəssamı isə Tiflisdə təhsilini yenica başa vurub doğma şəhərinə qayıdan Bəhrüz Kəngərli olmuşdur. Bu tamaşa ilə o, Naxçıvan Teatrının ilk peşəkar rəssamı kimi tanınaraq 7 il burada ardıcıl və səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. Həmin ildə pyesi müəllifin tapşırığı ilə Tiflisdən Naxçıvana gətirən Ə.Qəmkişar Şeyx Nəsrullah rolunu birinci dəfə Naxçıvanda, 1916-cı ildə isə Bakıda oynamışdır.

1918-ci ilin iyununda daşnak Andronikin başçılığı ilə erməni quldurlarının Naxçıvan torpaqlarına vəhşicəsinə hücumları başlandı. Belə bir vəziyyətdə Naxçıvan şəhərində də normal həyat pozuldu və şəhəbsizlik ki, bir sıra təşkilatlar kimi, teatr da öz fəaliyyətini dayandırmaq məcburiyyətində qaldı.

O dövrdə ziyalılar arasında böyük nüfuzə malik olan və artıq görkəmli şair və dramaturq kimi tanınan Hüseyn Cavidin gəlşi xüsusiə Naxçıvan Teatrının və "Rüsiyyə Məktəbi"nin kollektivləri tərəfindən böyük sevincə qarşılandı.

"Yerli camaatın qəhrəmancasına müqəvəmətinin tükənmək üzrə olduğu bir məqamda komandan Kazım Qarabəkir paşanın başçılığı altında sanlı türk ordusu sərhəddi keçərək Naxçıvan əhalisinə yardıma yetişdi. Xilaskar ordu qsa bir zamanda qaldır daşnak dəstələrini darmadağın edərək Naxçıvan ərazisini onlardan təmizlədi. Xalq ruhunda nəfəs aldı və öz dinc yaşayışını bərpa etdi. Həyat öz axarı ilə davam etməyə başladı. O dövrdə Araz-Türk Cümhuriyyətinin qurulmasında böyük xidmətləri olan Kazım Qarabəkir paşa Naxçıvanda mədəniyyətin, maarifin də çiçəklənməsinə öz töhfəsini verməyə

çalışırdı. Bacarıqlı bir sərkərdə və təşkilatçı olmaqla yanaşı istedadlı bir şair və rəssam olan K.Qarabəkir paşa Naxçıvanda teatr olduğunu bilmək kimi Hüseyn Cavidin bilavasitə yardımını ilə yenica fəaliyyətini bərpa eləyən "El güzəstü"nin üzvlərlə tanış olur. "El güzəstü"ndəki növbəti ədəbi yığıncaqda Kazım bəy tərəfindən Naxçıvan Teatrının fəaliyyətini yenidən canlandırmaq təklifi irəli sürülür.

Bu təklif böyük səvincə və rəğbətə qarşılanır. K.Qarabəkir paşa türk ordusunun tarixi qəhrəmanlığından bəhs edən Namiq Kamalın "Vətən və ya Silistər" əsərinin tamaşaya qoyulmasını tövsiyə edir və teatrın rejissoru Rza Təhmasibdən, rəssamı Bəhrüz Kəngərliyə razılıq alaraq həmin tamaşanın hazırlanmasına köməkliyi öz öhdəsinə götürür. Tamaşanın ərəşəyə gəlməsində Hüseyn Cavid də Rza Təhmasib və Bəhrüz Kəngərliyə yaxından köməklik göstərirlər" [5, s. 24-25].

1920-ci il iyul ayının 28-də Naxçıvanda Sovet hakimiyyəti quruldu. Teatrın repertuarında sovet hökumətinin siyasətini təbliğ edən əsərlər, şeir, meyxana və mahnılardan ibarət olan konsertlər əsas yer tutmağa başladı. Bu vaxt Əli Xəlilov (sonralar Naxçıvan MSSR əməkdar artisti) Naxçıvan Teatrının direktoru təyin edildi, rejissorluq işi Həsən Səfərliyə həvalə olundu.

Azərbaycan teatrının 50 illik yubileyinin qeyd olunduğu 1923-cü ildə Naxçıvan Vilayət Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi Naxçıvan Teatrına "dövlət dram teatri" adını verməklə onun da 40 illiyinin keçirilməsi barədə qərar qəbul edir. Həsən Səfərlili Naxçıvan Dövlət Dram Teatrının rəsmi olaraq ilk baş rejissoru təyin olunur. O, bu vəzifədə arada altı aylıq fasilə olmaqla 1928-ci ilədək çalışmışdır.

"Teatrın işini yaxşılaşdırmaq, aktyorların peşə ustalığını daha da artırmaq məqsədilə 1924-cü ildə Naxçıvan Xalq Maarif Komissarlığı İncəsənət İşçiləri İttifaqı ilə birlikdə Bakıdan gərkəmlilə sənə ustadı Kazım Ziyayı (sonralar Azərbaycan SSR xalq artisti, professor) Naxçıvana dəvət edir. Bu illərdə Naxçıvan Dövlət Dram Teatrında çalışan Kazım Ziya aktyorların dili üzərində gərgin işləyərk onlara sənə danışığının inçiklərlərini aşlayır, rol üzərində aktyor işinin xüsusiyyətlərini açıqlayır və beləliklə do yəradıcı kollektivin püxtələşməsinə öz töhfəsini verməmiş olur" [5, s. 32].

K.Ziya Naxçıvan Teatrında birinci olaraq qüruc dramaturqu Vano Məcədəşvilinin "Qaçaq Kərəm" pyesinin tamaşasını hazırladı. "Qaçaq Kərəm" tamaşası rəğbətə qarşılanaraq uzun müddət teatrın repertuarında qalmışdı.

Kazım Ziya Naxçıvan Teatrına bir sıra yeniliklər gətirmişdi. O, tamaşaların dinamik hərəkətinə, tempinə fikir verməklə yanaşı sənə tərtibatının dolğun, real və məzmunlu olmasına, obrazların fiziki hərəkətlərinin onların mövcud şəraitdə psixoloji durumu ilə şərtləşməsinə, sənə danışığının aydınlığına, tələffüzün təbiiyyətinə və həm də estetik təsirinə diqqət yönəlməmişdi. Naxçıvan Dövlət Dram Teatrının ilk aktisralarından biri Xədicə Qaziyevanın sənədə birinci rolu mahız "Qaçaq Kərəm" tamaşasında Sirab obrazı olub.

1929-cü ildə teatrın aparıcı aktyorlarından və rejissorlarından olan Səməd Mövləvi teatrın baş rejissoru təyin edilir. S.Ruhullamın müvəqqəti Naxçıvana göndərilməsinə əlaqədar iki illik fasilə ilə S.Mövləvi baş rejissor vəzifəsini 1935-ci ilə qədər yerinə yetirmişdir.

1931-ci ildə Azərbaycan SSR əməkdar artisti Sidiq Ruhulla (sonralar SSRİ xalq artisti) Naxçıvan Dövlət Dram Teatrının direktoru və baş rejissoru təyin olunur. Onun teatra rəhbərliyi dövründə repertuar zənginliyinə və rəngarəngliyinə, truppayı yeni kadrlarla, xüsusən də gənclərin cəlb olunmasına işinə, kollektivin muxtar respublikanın ictimai-siyasi həyatında daha fəal iştirakının təmin olunmasına diqqət artırılır. Naxçıvan Teatrının gərkəmlilə sənətkarları kimi tanınan Rza İsməyilov, Xədicə Qaziyeva, İsa

Musayev, Firuzə Əlixanova, Mirhəsən Mirişli, Əyyub Haqverdiyev məhz bu dövrdə "Sidiq məktəbi" kərəkar sənə danışığı və sənə mədəniyyətinin incəliklərinə yiyələnmə, sənədə püxtələşmişlər.

"Sidiq Ruhullamın Naxçıvan Dövlət Dram Teatrında qurulmuş rejissor kimi hazırladığı Azərbaycan, rus və Qərbi Avropa dramaturgiyasının inciləri uzun müddət repertuarında yaşadı və teatrın tarixinə qızıl hərflərlə həkk olundu. Xüsusən də N.Əqolun "Müfəttiş", F.Şillerin "Qaçaq" və U.Şekspirin "Otello" əsərlərinin ilk dəfə olaraq ancaq yerli aktyorların iştirakı ilə tamaşaya qoyulması muxtar respublikanın mədəni həyatında və Azərbaycan teatri tarixində əlamətdar hadisə və unudulmaz sənət nailiyyəti idi" [5, s. 36].

Əli Xəlilov "Naxçıvan Teatrının tarixi" adlı kitabında yazıb: "Sidiq Ruhullamın rejissorluğu ilə hazırlanmış "Otello"nun ilk tamaşası 1932-ci il aprel ayının 21-də olmuşdur. Tamaşada istedadlı artist İsa Musayevin yaratdığı Otello haqiqi bir sərkərdə, təmiz qəlblilə aşıq, yüksək manaviyatlı insan kimi qüvvətli təsir bağışlayırdı" [3, s. 36]. İ.Musayev S.Ruhullamın məsləhətləri və qayğısı, A.Şərifzadənin mədəni dəstəyi, yaxından köməkliyi sayəsində Otelonun öhdəsindən uğurla gələrkə bu rolu ustalıqla ifa etdi və Azərbaycan teatrında gərkəmlilə Otelolar sırasında özünəməxsus yer tutdu.

Sidiq Ruhullamın Naxçıvan Dövlət Dram Teatrındakı sənəli fəaliyyəti yüksək qiymətləndirildi. Azərbaycan Teatrının 60 illiyi münasibətilə 1933-cü il mayın 3-də S.Ruhulla Naxçıvan MSSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin Fəxri Fərmanı ilə təltif edildi və ona respublikanın xalq artisti fəxri adının verilməsi Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsindən xahiş olundu.

"1936-cı ildə Moskvada ali təhsil almış rejissor Həsən Ağayev Naxçıvan Dövlət Dram Teatrına işə göndərilir. Həmin ildən 1939-cu ilədək onun rejissorluğu ilə K.Trenovun "Lyubov Yarovaya", A.Ostrovskinin "Günahsız müqəssirlər", G.Mdivaninin "Vətən namusu" kimi müvəffəqiyyətli tamaşalar hazırlanır, "Hamlet" və "Otello"ya yeni quruluş verilir.

1937-ci ildə isə Yusif Yulduz Naxçıvan Dövlət Dram Teatrının bədii rəhbəri təyin edilir. Naxçıvanda işlədiyi bir il ərzində Azərbaycan dramaturgiyasından bir neçə seçmə əsərlərə quruluş verən, o cümlədən M.Mirəbrəhmovun "Həyat" pyesinə ilk dəfə məhz burada sənə həyatı verən bir rejissor kimi teatr tariximizdə özünəməxsus yer tutmuşdur" [5, s. 40]. 1950-70-ci illərdə Y.Yulduz "Azərbaycanfilm" in ixtisalı olan onlarla bədii filmdə epizodik rolları an məşhur və mahir ifaçısı kimi tanınmış və yadda qalmışdır.

1938-ci ilin martında M.F.Axundovun anadan olmasının 125 illiyi münasibətilə Naxçıvan MSSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Fərmanına əsasən Naxçıvan Dövlət Dram Teatrına böyük mütəfəkkir və dramaturq adını verdi. Beləliklə, bu qədim sənət ocağı həmin vaxtdan 1964-cü ilədək M.F.Axundovun adını daşıdı.

2002-ci il dekabrın 7-də Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrının yəradıcı heyətilə görüşən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, məhtərəm Heydər Əliyev söhbət əsnasında özünün gənclik illərini xatırlayaraq o zamanın teatra bağlılığından danışmış, Naxçıvan Teatrının həmin illərdəki fəaliyyətinə, buradakı sənətkarlardan da söz açaraq demişdi: "...Naxçıvanda 1930-cu illərdə teatr çox güclü idi. Güclü artistlər vardı. Orada da baş rolları iki-üç aktrisa oynayırdı. Onlardan da biri Xədicə xanım Qaziyeva idi. Xədicə xanımın gözəl çıxışları olurdu... Orada yaxşı aktyorlar vardı, məsələn, İsa Musayev, ən gözəl aktyor-rejissor Mirəbrahim Həməzəyev, Zərəş xanım – Mirəbrahim Həməzəyevin xanımı... dəfələrlə demişəm. Mən özüm teatr həvəskarı olmuşam. Lap gənc vaxtımda – Naxçıvanda dram dərnəyində mən də çıxışlar etmişəm. Mirəbrahim Həməzəyev bizim dram dərnəyinin rəhbəri idi. Sonra burada, Bakıda – Azər-

bayan Sənyə İnstitutunda oxuyanda da bizim dram dərnəyimiz vardı. Mən orada da çıxış etmişəm... Yeni bilərəm ki, bu artistlər xüsusi məxluqdur. Onların işinə qarışmaq olmaz. Onları gələcək başlı-başına buraxasan. Nə edirlərsə, qoy etsinlər" [4, s. 195-197].

1941-ci ilin iyununda başlanan Böyük Vətən Müharibəsi bütün ölkədə və respublikada olduğu kimi Naxçıvanda da hincə yaratdı. Bu dəhşətli müharibə dörd il Naxçıvan Dövlət Dram Teatrının da yaradıcı fəaliyyətinə öz monfi təsirini göstərmişdir.

Mir İbrahim Həməzəyev 1937-ci ildə Azərbaycan SSR İncəsənət İşləri İdarəsinin sərnəncəmi ilə Naxçıvan Teatrına işləməyə gəlir. Buradakı ilk rolu Mirzə İbrahimovun "Həyat" pyesinin tamaşasındakı Abbas obrazı olur. O, 1939-cu ildə Q.Qurbanovun "Ayrım" əsərinin tamaşasını hazırlayır, özü də Ayrım rolunu məharətlə səhnədə canlandırır. "İstedadlı, zəhmətsevərliyi, sonotə vicdanlı və məsuliyyətli münasibətli Naxçıvan ictimaiyyətinin rəğbətini qazanan Mir İbrahim Həməzəyev 1941-ci ildə teatrın direktoru və baş rejissoru təyin edilir" [6, s. 21].

O, quruluşçu rejissor olaraq 40-ci illərdə olduğu kimi, 50-ci illərdə də C.Cabbarlının "1905-ci ildə" (1952), Lope de Veqanın "Sevilya ulduzu" (1952), Mir Cəlalin "Bir gəncin manifesti" (1952), S.S.Axundovun "Eşq və intiqam" (1955), N.Vəzirovun "Hacı Qənbər" (1955), Z.Xəlilin "Qatır Məmməd" (1956), S.Rüstəmin "Qaçaq Nəbi" (1958), Ə.Abbasovun "Məlikməmməd" (1956), V.Şkərkinin "Özgə uşağı" (1956) və digər bir sıra maraqlı pyeslərin tamaşalarını hazırlamışdır.

Naxçıvan Teatrının məşhur aktrisaslarından olan Zərəf Həməzəyevanın səhnəyə gəlişi və səhnədə püxtələşməsi İ.Həməzəyevin adı ilə bağlıdır. Ailə həyatı qurduqdan sonra hər iki sənətkar onlarla tamaşada baş rolların əvəzində ifaçılıqları olmuşlar. "Qaçaq Nəbi", "Vəqif", "Fərhad və Şirin", "Aydın", "Od gəlini", "Otello", "Səyavuş", "Şeyx Sənan", "Sevilya ulduzu", "Qatır Məmməd", "Sənsiz", "İsmət" belə tamaşalardandır. Heç də təsadüfi deyildir ki, ümummilli liderimiz Heydər Əliyev "Naxçıvan Teatrının 1940-50-ci illərini Həməzəyevlə dövrü" [1, 2015-ci il, 2 aprel] adlı məruzədə yazmışdır.

Demək olar ki, 1950-ci ildən üzü bəri Naxçıvan Dövlət Dram Teatrı öz repertuarına daha çox müasir həyatdan və bu müasirlikdəki müxtəlif mövzulardan bəhs edən pyeslər daxil edir. Çağdaş milli dramaturqların əsərlərindən bəhrələnməklə yanaşı, teatr bu səpkili tərcümə əsərlərinə də daim müraciət etməyə başlayır.

60-cı illərin əvvəllərindən Naxçıvan Teatrında yerli müəlliflərlə yaradıcılıq ala-qəsinə meyl nəzərəcarpacaq dərəcədə güclənmişdir. Belə ki, 1960-1964-cü illərdə C.Məmmədquluzadənin "Ölülər" (1961), H.Cavidin "Səyavuş" (1962) əsərlərinin yeni quruluşda tamaşaya qoyulması ilə yanaşı İ.Səfərlinin "Ana ürəyi" (1960), C.Əmirovun "Səhil əməliyyatı" (1960), səhnələşdirən İ.Həməzəyev, H.Rəzimin "Odlu diyar" (1963), K.Ağayevanın "Məhsəti" (1964) pyesləri də teatrın repertuarına daxil edilmişdir.

1964-cü il Naxçıvan Teatrının tarixində çox mühüm və əlamətdar bir hadisə olur. Teatr həmin ilin ayında şəhərin mərkəzində inşa olunmuş yeni, üçmərtəbəli, özəmətli binaya köçürülür. Demək olar ki, 1964-cü ilin yanvar ayından Naxçıvan Teatrının profil rəsmi surətdə dəyişdirilmiş və ona "musiqili dram teatru" adı verilmişdir.

Yeni binaya köçürüldükdən sonra iş teatr Cəli Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrı adlandırıldı. Naxçıvan MSSR yaradılmasının 40 ildəyinə həsr olunmuş təntənəli yığıncaq keçirilən gün – 1964-cü il oktyabrın 15-də Naxçıvan Teatrının yeni binası da istismara verildi. Yübiləyin təntənəli yığıncağı və konsert-i də teatrın yeni binasında oldu. Bu binada ilk dəfə tamaşaya qoyulan əsər Kəmalə Ağayevanın "Məhsəti" mənzum pyesi oldu. Tamaşanın quruluşçu rejissoru, teatrın yeniyetmə baş rejissoru təyin olunan Baxşı Qələndərli maraqlı aktyor ansamblı ilə məzmunlu quruluş verməyə nail olmuşdu.

Arada müəyyən fəsilə ilə 1970-ci illərin sonundakı qədim sənət ocağının baş rejissoru işləyən Azərbaycan SSR əməkdar incəsənət xadimi B.Qələndərli, ümumilikdə fəaliyyət göstərdiyi 20 il ərzində bu səhnədə milli klassik və müasir dramaturgiyamızın, həmçinin sovet, rus, Avropa və dünya dramaturqlarının ən gözəl inciləri əsasında monumental, məzmunlu, yaddaqaalan tamaşalar yaratmağa müvəffəq olmuşdur.

Belə tamaşalardan "Anamın kitabı"nı (C.Məmmədquluzadə), "Cehizsiz qız"ı (A.Ostrovski), "Hücum"u (B.Lavrenyov), "Müsyö Jordan və darviş Məstəlişah"ı və "Hacı Qara"nı (M.F.Axundov), "Laçın yuvası"nı (S.S.Axundov), "Oqtay Eoğlu"nı və "Solğun çiçəklər"i (C.Cabbarlı), "Yarımqıç şakili" (A.Babəyev), "Yaxşı adam" (M.İbrahimov), "Sən həmişə mənimləsən"i (İ.Əfəndiyev), "Məhmanxana sahibəsi"ni (K.Qolodnı), "Darıxma, anal!"nı (N.Dumbadzə), "Arşın malalan"ı və "O olmasın, bu olsun"u (Ü.Hacıbəyov), "Onlar dörd nəfər idilər"i (K.Simonov), "Zirehli qatar 14-69"u (V.Ivanov), "Şeyda"nı (H.Cavid) misal göstərmək olar.

1965-ci il Naxçıvan Teatrının tarixinə və ümumiyyətlə muxtar respublikanın mədəni həyatına ən unudulmaz illərdən biri kimi həkk olundu. Həmin il iyun ayının 14-dən 21-dək respublikamızın paytaxtında – Bakıda "Naxçıvan MSSR mədəniyyət həftəsi" keçirilmişdir. Muxtar respublikanın şair və yazıçıları, musiqi kollektivləri ilə yanaşı Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrı da repertuarında olan üç tamaşa ilə paytaxt ictimaiyyəti qarşısında çıxış etmişdir.

Teatr paytaxt tamaşaçılarının Azərbaycan Dövlət Akademik Dram Teatrının səhnəsində demək olar ki, hamısı yerli müəlliflərin əsərlərindən ibarət bir repertuar – H.Rəzimin "Odlu diyar", K.Ağayevanın "Məhsəti" və C.Əmirovun eyniadlı romanı əsasında rejissor İ.Həməzəyevin səhnələşdirdiyi "Səhil əməliyyatı" tamaşalarını təqdim etmişdir. O dövrün mətbuatından məlum olur ki, bu tamaşalardan "Məhsəti" daha böyük müvəffəqiyyət qazanmış, ədəbi və teatr təngidi tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.

Həmin vaxt mətbuatda teatrın baş rejissoru Baxşı Qələndərli Naxçıvan Teatrı üçün tapıntı adlandırılan görkəmli alim və ictimai xadim, sənətsünaslıq doktoru, professor Cəfər Cəfərov yazmışdır: "...Təacüblü deyilirdim ki, Naxçıvan Teatrının indiki gəlişi Bakıya ümumiyyətlə ilk gəlmişdir! Burada həmişə çıxaraq deməliyə ki, qoy bu gəliş əsnəyənə çevirilsin... Deyilirdi ki kimi, Naxçıvan Teatrı köklü, əsaslı teatrdır... Naxçıvanın truppasında yaxşı bir səbittli keyfiyyəti vardır...

...Naxçıvanlıların müstəqilliyə meylini çox bəyənik. Onların gətirdikləri əsərlərdən, xüsusən "Məhsəti"dən duyuruq ki, teatrın bu səhədətli səyləri təkə özü üçün deyil, ümumiyyətlə Azərbaycan teatr üçün çox bərəkətli ola bilər. Teatrın tamaşalarını müzakirələrdə "Məhsəti"ni Akademik Teatrın səhnəsində göstərmək (yenidən təməyənə qoyma – Ə.Q.) arzusunu bildirdik və olsun ki, bu arzu olaraq qalmayacaqdır... Bizim gördüyümüz "Məhsəti" göstərir ki, Qələndərli teatr üçün tam mənası ilə tapıntıdır və gələcəkdə böyük xeyir verə biləcəkdir. Ən yaxşı cəhət burasıdır ki, Qələndərli rejissorluğunda ciddi bir səlhiqə, mədəniyyət və musiqili duyulmaqdadır" [2, s. 312].

1972-ci ilin əvvəllərində Nəsir Sadiqzadə Naxçıvan Dövlət Teatrına baş rejissor gəndərildi. Müxtəlif vaxtlarda Bakıda, Sumqayıt Teatrında, İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrında maraqlı quruluşlara imza atan N.Sadiqzadə 1973-cü ilin ortalarında Naxçıvan səhnəsində də "Səhildə məhəbbət" (S.Mixalkov), "Yağışdan sonra" (B.Vahabzadə), "Məhv olmuş gündəliklər" (İ.Əfəndiyev), "Həmyerliyə" (A.Məmmədov) kimi yaddaqaalan tamaşalar hazırladı. Müstəqillik illərində "Azərbaycanfilm" Kinostudiyasının "Qara volqa", "Həm ziyarət, həm ticarət" və "Bəxt üzüyü" filmlərində N.Sadiqzadə müxtəlif rollara çəkilmişdir.

1974-cü ildə Moskva-da ixtisasatırma kursunu müvəffəqiyyətlə başa vurub Nax-

cıvana qayıdan Vəli Babayev doğma teatrına baş rejissor təyin olundu. 1966-cı ildə Azərbaycan Dövlət Teatr İnstitutunun (indiki Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin) rejissorluq fakültəsini bitirən, həmin vaxtdan ilk naçıxvanlı ali təhsil almış rejissor kimi Naxçıvan DMD Teatrında fəaliyyətə başlayan və 14 tamaşaya uğurlu quruluşlar vermiş Vəli Babayev 1972-ci ilin avqust ayında Moskvaya göndərilməsi və iki il burada – Akademik Badayev Teatrında görkəmli rejissor və aktyor Oleq Yefremovun yanında təşkil edilmiş ixtisasatırma kursunda olmağı.

V.Babayev Naxçıvan Teatrının tarixində olmuş və tərcümə əsərlərinə verdiyi maraqlı quruluşlarla yanaşı, əsasən Türkiyə dramaturqu və yazıçılarının əsərlərinə ilk dəfə müjərici edən bir rejissor kimi yaddaşlarda yaşayır. Eyni zamanda o, yerli müəlliflərin də bir neçə pyesinə ilk səhnə həyatı vermişdir. Azərbaycan teatrlarında isə Vəli Babayev C.Məmmədquluzadənin "Dəli yüngücağı" əsərinə yazıldığı vaxtdan ilk dəfə olaraq 1975-ci ildə məhz Naxçıvan DMD Teatrında səhnə həyatı verməsilə özünəməxsus bir səhifə açmışdır. Bu hadisədən üç il sonra, 1978-ci ildə həmin əsər Bakıda, Akademik Dram Teatrında, Mehdi Məmmədov tərəfindən tamaşaya qoyulmuşdur.

Özünün yaradıcılıq fəaliyyəti ərzində vaxtaşırı İrəvandanı Dövlət Azərbaycan Dram Teatrına və Lənkəran Dövlət Dram Teatrına dövətlər alan V.Babayev bu səhnelərdə də bir neçə uğurlu tamaşa qura bilmişdi. 1984-cü ilə qədər baş rejissor işləyən V.Babayev sonrakı 5 il ərzində quruluşçu rejissor kimi doğma teatrında sanballı, məzmunlu klassik və müasir əsərlər əsasında tamaşalar vermişdir.

Nəhayət, məhsuldar və səmərəli fəaliyyəti nəzərə alınan Azərbaycan SSR əməkdar artisti Vəli Babayev 1989-cu il yanvarın ortalarında Respublika Mədəniyyət Nazirliyinə dövlət və nəzirin müvafiq əmrilə yenidən Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrının baş rejissoru vəzifəsinə təyin edilir. Böyük həvəs və arzularla doğma şəhərinə qayıdan Vəli Babayev yanvar ayının 22-də, səhər teatrla gəlir, onu qarşılayan hər kəsin təbrikinə qəbul edib ikinci mərtəbədəki baş rejissor otağına qalxır. Bəzə dəqiqə keçməmiş kabinetinin astanasında onun vəfat etməsi xəbəri ildırım sürətilə bütün şəhərə yayılır.

1984-cü ildə qədim sənət ocağının baş rejissorları cərgəsinə burada ali ixtisas təhsilli aktyor kimi 15 il işləmiş Vaqif Əsədovun da adı əlavə olundu. Azərbaycan SSR əməkdar artisti (indi xalq artisti) V.Əsədov o vaxta qədər bir sıra tamaşalarda rejissor assistenti, daha sonralar ikinci rejissor olmuş, 3 tamaşaya isə müstəqil quruluş vermişdi. Onun 80-ci illərdə yeni yaradılan "Cavid" Poeziya Teatrında bir neçə maraqlı tamaşası olmuş, DMD Teatrının səhnəsində hazırladığı "Elektra" tamaşası 1987-ci ildə Tbilisidə keçirilən Ümumittifaq Teatr Festivalında uğurlu nümayiş etdirilərək xüsusi mükafata layiq görülmüş və bu tamaşa iyunun 14-də Moskvadan, Mərkəzi Televiziya ilə göstərilmişdir.

1988-ci ildə Bakıya köçən və həmin vaxtdan Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrında quruluşçu rejissor işləyən V.Əsədov Naxçıvan Teatrının tarixində yaradıcı heyətin əhli nəslinə qarşı qeyri-səməmi, aqressiv, onlarla əməkdaşlığı qəbul etməyən bir baş rejissor kimi qalmışdır.

1989-cu ildə artıq bir neçə il burada ali təhsilli aktyor kimi çalışan Əsgər Əsgərov (indi Azərbaycan Respublikasının əməkdar incəsənət xadimi) teatrla baş rejissor təyin edildi. Bu vəzifədə fəaliyyət göstərirdiyi 7 ildən artıq bir müddətdə o, milli və xarici dramaturqların əsərləri əsasında maraqlı tamaşalar hazırlamağa nail olmuşdur. Eyni zamanda bu səhnədə aktyor kimi də yaradıcılığını xeyli genişləndirmiş, xüsusən də "Cavid" Poeziya Teatrının "Yenə o bağ olaydı..." tamaşasında onun canlandırdığı Mikayıl Müşfiq obrazı hələ də yaddaşlarda yaşamaqdadır. Ə.Əsgərov 1996-cı ildən Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrının quruluşçu rejissorudur.

1996-98-ci illərdə teatrla baş rejissor vəzifəsi boş qaldı. 1981-1993-cü illərdə DMD Teatrının, 1994-1998-ci illərdə isə Naxçıvan Dövlət Kukla Teatrının aktyoru işləmiş, respublikanın əməkdar artisti (indi xalq artisti) Kamran Quliyev 1998-ci ildə qocaman teatrın yeni rəhbərliyi tərəfindən baş rejissor vəzifəsinə dövlət olundu. O, əsasən yerli və müasir müəlliflərin pyeslərinin quruluşu vəzifəsinə bir sıra klassik əsərləri də tamaşaya hazırlayıb. Paralel olaraq burada aktyorluq fəaliyyətini də davam etdirərək 2004-2013-cü illərdə teatrın direktoru vəzifəsinə də daşıyıb. 2013-cü ildə hər iki vəzifəsindən azad edilən və hazırda Naxçıvan MR Mədəniyyət Nazirliyində işləyən K.Quliyev yeni tamaşa hazırlamaq üçün yənə də vaxtaşırı teatra dövlət olunur.

Bu gün üç əsrli əhatə edən Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrının 5 ildir ki, baş rejissoru yoxdur. Belə bir məşhur deyim var: "Baş rejissorsuz teatr kapitansız gəmiyə bənzəyir". Bəli, bu gün "kapitansız" qalmış 135 yaşlı bu teatr da "yaradıcılıq dəlğaları" arasında ləngər vurmaqdadır. Həmin səbəb də teatrın Bədi Şurasının normal, ciddi fəaliyyətinə, aktyorların yaradıcılıq potensialından düzgün istifadə olunmasına, təsadüfi, səyviyyəsi, səhnə ömrü 3-4 tamaşa ilə bitən pyeslərin repertuara uyq tapmasına və ümumilikdə teatrın sağlamlıq atmosferinə öz mənfi təsirini göstərməkdir. 135 yaşlı teatrımız özünün son 35 illik tarixi ərzində sözün əsl mənasında, ali ixtisas təhsilli, peşəkar baş rejissora möhtacdır.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycan" qəz.
2. Cəfərov C. Əsərləri: 2 cildə, I c., Bakı: Azərneşr, 1968, 364 s.
3. Xəlilov Ə. Naxçıvan Teatrının tarixi. Bakı: ATC, 1964, 93 s.
4. Kərimov İ. Heydər Əliyev sənət, sənətkarlar və sənətkarlıq haqqında. Bakı: Ulu, 2005, 227 s.
5. Qasimov Ə. Naxçıvan Teatrında tərcümə əsərlərinin tamaşaları (1883-2013). Bakı: Apoligraf, 2016, 176 s.
6. Rəhimli İ., Vəzirov C. Naxçıvan Teatrları (1883-2008). Bakı: Apoligraf, 2008, 352 s.

Алекбер Гасымов

ГЛАВНЫЕ РЕЖИССЕРЫ НАХЧЫВАНСКОГО ТЕАТРА

В статье рассказывается о людях, работавших за последние 95 лет главными режиссерами 135-летнего Нахчыванского театра. А также исследуется их творчество, поставленные ими спектакли, в том числе их вклад в деятельность Нахчыванского театра. Здесь освещается как деятельность в театре, так и заслуги этих гениальных мастеров перед автономной республикой. В конце привлечено внимание к сегодняшней проблеме – отсутствию главного режиссера Нахчыванского государственного музыкально-драматического театра.

Ключевые слова: Нахчыванский театр, главный режиссер, сцена, спектакль, актер.

HEAD PRODUCERS OF THE NAKHCHIVAN THEATRE

The article deals with the persons who were the head producer of 135 years old Nakhchivan Theatre during latest 95 years. The author investigates their creative work, the spectacles prepared by them and also the innovation which they brought to Nakhchivan Theatre. In here the author has analyzed the genius craftsmen's servings in front of the autonomous republic and also their activity in the theatre. At the end the author attracts attention to the problems of Nakhchivan State Musical Dramatic Theatre as it has no any professional head producer.

Keywords: *Nakhchivan Theatre, head producer, stage, spectacle, actor.*

(Sənətşünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor İlham Rəhimli tərəfindən təqdim edilmişdir)